

У 373
Х-32

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ЎРТА МАХСУС КАСБ-ҲУНАР ТАЪЛИМИ ТИЗИМИ
КАДРЛАРИ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ВА УЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ИНСТИТУТИ

Н.Х.ХАФИЗОВА

**БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ
КАСБ-ҲУНАРГА ЙЎНАЛТИРИШНИНГ
УСЛУБИЙ АСОСЛАРИ**

Тошкент – 2011

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ЎРТА МАХСУС КАСБ-ҲУНАР ТАЪЛИМИ ТИЗИМИ КАДРЛАР
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ВА УЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ
ИНСТИТУТИ**

Н.Х.ХАФИЗОВА

**БОШЛАНҒИЧ СИНФ
ЎҚУВЧИЛАРИНИ КАСБ-ҲУНАРГА
ЙЎНАЛТИРИШНИНГ УСЛУБИЙ
АСОСЛАРИ**

Услубий бўлланма

**«Сано-стандарт» нашриёти
Тошкент - 2011**

КИРИШ

УДК: 373.31
ББК: 74.200.52
Х-32

Хафизова, Н.Х.

Бошланғич синф ўқувчиларини касб-хунарга йўналтиришнинг услубий асослари: услубий кўлланма. - Т.: "Сано-стандарт" нашриёти, 2011. - 56 бет.

ISBN 978-9943-396-14-2

УДК: 373.31
ББК: 74.200.52
Х-32

Мазкур кўлланмада умумтаълим мактабларида ўқувчиларни касб-хунарга йўналтиришга оид дидактик материаллар ёритилган. Шунингдек, унда бошланғич синф ўқувчиларини касб-хунарга йўналтиришда таълим технологияларидан фойдаланиш шакллари, йўллари, услублари, воситалари, имкониятлари баён килинган. Кўлланмада бошланғич синф ўқувчиларини касб-хунарга йўналтириш кўникмаларини шакллантиришда инновацион технологиялардан фойдаланиш бўйича ўқитувчиларга услубий тавсиялар, айрим дарсларнинг ишланмалари ҳам тақдим этилган.

Услубий кўлланмадан умумтаълим мактаблари ўқитувчилари, ўқувчилари, тадқиқотчилар, шунингдек, мазкур муаммога қизиқувчи кенг омма фойдаланиши мумкин.

Масъул муҳаррир: Р.Х.Джураев - педагогика фанлари доктори, профессор

Тақризчи: М.Иноятова - педагогика фанлари номзоди
Н.Исакулова — педагогика фанлари номзоди

ISBN 978-9943-396-14-2

'Сано-стандарт" нашриёти

Бугунги кунда мактабларимиз олдида турган муҳим вазифалардан бири мавжуд имкониятлардан фойдаланган ҳолда хусусан, ота-оналарнинг бевосита иштирокида ўқувчиларни касб-хунарга тўғри йўналтиришдир. Таълим тизимида касб-хунарга йўналтиришнинг узлуксизлиги ва узвийлигини таъминлаш учун ҳар бир ўқувчининг индивидуал хусусиятлари, қобилият ва интилишларини инобатга олиш зарур. Ана шундагина ўқувчининг касбни тўғри танлаши учун реал имкониятлар юзага келади.

Маълумки, ўқувчиларнинг юксак тафаккур эгаси бўлиб етишишларида уларнинг ўзлари хоҳдаган, қизиқишлари ва мойилликлари бўлган касб-хунарларни эгаллашлари муқим ўрин тутади. Чунки ҳар қандай инсон ўзи муқаммал билган билимлар соҳасидагина изланишлар олиб бориб, шу соҳднинг ривожига ҳисса қўшиши мумкин. Шундай экан, ўқувчиларда бошланғич синфлардаёқ ўқув фанларини сифатли ўзлаштиришлари билан бир қаторда уларнинг касб-хунар эгаллашлари учун дастлабки мотивация туйғуларини шакллантириб бориш масаласи ҳам алоҳида аҳамият касб этади.

Бошланғич таълимнинг бугунги кундаги ривожланиш асосларидан бири бу - ўқувчилар билан ноанъанавий услубда машғулотлар олиб боришдир. Техника шиддат билан ривожланаётган айни пайтда ўқувчилар учун қизиқарли бўлган инновацион методлардан унумли фойдаланибгина уларни касб-хунарга йўналтириш ишларини ташкиллаштиришда самарали натижаларга эришиш мумкин. Чунки янгиликка қизиқиш, қайсидир соҳага болаларча ҳавас туйғулари боланинг бирор-бир касб-хунарга анча илгари меҳр қўйишига сабаб бўлади. Болада меҳнатсеварликни ва турли касбларга бўлган қизиқишни, касблар олами ҳақидаги бошланғич тасаввурни ривожлантириш, касб танлаш билан боғлиқ бўлган келажакдаги "яхши ҳаёт"га қизиқишини шакллантириш уларни ўқув предметлари билан бир қаторда лаёқатлари, қобилияти, қизиқишига мого бўлган касблар билан таништириш жараёнини имкон қадар вақтлироқ бошлаш зарур. Одатда ўқувчилар орасида ўзлари танлаган касблар юзасидан тўла ахборотга эга бўлмасдан, касбнинг нуфузлилиги, кимгадир

хаваси, моддий ишлаб чиқаришцаги ўрни, "шерикларидан орқада қолмаслиги" каби сабаблар билан ўз олдиларига бирданига олий малака талаб қилувчи юксак касбни эгаллашни мақсад қилиб қўйиш ҳолатлари кўплаб учрайди. Бундай ҳолатларнинг олдини олиш ва ўқувчиларни иқтидорлари бор бўлган касбларни эгаллашларига "биринчи ёрдам" албатта уларни кичик ёшларидан бошлаб касб-хунарга йўналтиришдир. Бу йўналишда асосий масъулият бошлангич синф ўқувчилари ва ота-оналар зиммасига юкланади.

Ушбу қўлланмада бошлангич синф ўқувчиларининг дунёқарашларига мослаштирилган касб-хунарга йўналтириш мазмунидаги эртақлар, ҳикоялар, топишмоқдар, мақоллар, фанларга алоқадор топшириқлар, шунингдек, кроссворд ва ребуслар даре жараёнларида фойдаланиш учун берилган.

ДАРС ЖАРАЁНИДА БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ КАСБ-ХУНАРГА ЙЎНАЛТИРИШДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Тадқиқот ишида бошлангич синф ўқувчиларининг мактабда оладиган назарий билими, амалий кўникма ва малакаларининг ўқув фанлари таркибини касб-хунарга йўналтириш мазмунида ўрганишга алоҳида ўрин берилган.

Ўқувчиларни касб-хунарга йўналтириш - ўқувчи-ёшларга келажакда ўзлари эгаллайдиган касбларини аниқлаб олиши учун ёрдам кўрсатишга қаратилган ижтимоий-иқтисодий, психологик, педагогик, тиббий-биологик ва ишлаб чиқариш техник тадбирларига асосланган тизимдир. [7; 160]

Касб-хунарга йўналтириш ишлари ўқитиш технологияси орқали амалга оширилади. Ўқитиш технологияси - таълимнинг фаолиятини шу билан бирга, келажакда билимларни меҳнат жараёнига татбиқ этишни таъминлайди, педагогнинг жадал ҳаракат қилишига ва унинг ҳаёт йўлига самарали таъсир кўрсатади.

Ҳозирги кунда ҳар бир ўқитувчининг бош вазифаси - бу нафақат ўқувчига билим бериш, балки инновацион технологиялардан фойдаланиб, уларда билим олишга бўлган қизиқишни уйғотиш, мустақил, ижодий фикрлашга ўргатишдир. [7;64]

Дарс - таълим-тарбия жараёнини ташкиллаштиришнинг асосий шаклидир. Унинг самарали ташкил қилиниши ўқитиш сифати, яъни, энг аввало, дарс мазмунига боғлиқ.

Шу ўринда савол туғилади. Агар дарс кўргазмали қурол ва техник воситаларисиз ўтказилган бўлса, уни замонавий дарс деб айтиш мумкинми?

Техник воситалардан фойдаланиб ўтказилган дарс мазмунли, сифатли бўлиши табиий. Бундай дарс ўқувчиларга ҳиссий таъсир кўрсатади, ўтилган материални чуқур ва пухта ўзлаштиришга ёрдам беради, фанга бўлган қизиқишини оширади, билимлар пухталигини таъминлайди.

Зеро пухта ўйланган услубларсиз дастурий материални

эгаллаши ташкиллаштириш мушкул. Ўқувчиларнинг изла-нишларига, фаол ва мустақил билим олишларига ёрдам берадиган, уларни ижодий фикрлашга ундайдиган ва фанга ҚИЗИҚИШНИ ривожлантирадиган ўқитишнинг усул ва восита-ларини такомиллаштириш л озим.

Дарс жараёнида бошлангич синф ўқувчиларини ўқув фанлари таркибида касб-хунарга йўналтириш ишларини қуйидагича шакллантиришни тавсия қиламиз:

ЎҚИШ ФАНИ

«Ўқиш китоби»да ўрганиладиган бадий жанрларни бир неча турларга бўлиб, улардан фойдаланиш услубларини баъзи мисоллар ёрдамида таҳлил қилиб ўтамыз.

1. Бадий матн. Улар қўйидаги методик кондалар асосида таҳлил қилинади:

1) асар мазмунини таҳлил қилиш билан тўлақонли ўқиш малакаларини шакллантириш жараёнлари айна бир пайтда олиб борилади;

2) асарнинг гоёвий мазмуни, унинг тимсоллари, сюжета ва композицияси, бадий-тасвирий воситаларини тушунти-риш, ўқувчи шахсининг камол топишига самарали хизмат қилади ҳамда унинг боғланишли нутқини ўстиради;

3) асар мазмунини онгли идрок этиш ва таҳлил қилишнинг зарурий шартларидан бири ўқувчиларнинг ҳаётий тажрибасига таянишдир;

4) бадий асар таҳлилида ўқувчиларнинг билиш ис-тагини фаоллаштириш, уларнинг атроф-муҳит ҳақидаги би-лимларини кенгайтириш ва илмий дунёқарашларини шакллан-тириш зарурати инобатга олинади [21; 67].

Қўйида касб-хунарга йўналтириш мазмунидаги матнлар-дан мисол келтирамиз:

КУЛОЛЧИЛИК

Кулолчилик касби жуда қадимий касблардан бири бўлиб, бир неча минг йиллик тарихга эгадир. Кулол лойга гўё жоп

бағишлайди. У оддий лойга ишлов бериб, ундан турли хил керакли буюмлар ясайди. Кулолчилик касбининг машаққати шундаки, ундаги барча иш жараёнлари қўл меҳнатида бўлади. Кулолларнинг саъй-ҳаракатлари билан ҳозирги кунда кулолчи-лик касби санъат даражасига қўтарилган. Буюмлардаги хал-кона, тарихий ва миллий безаклар кулолчилик буюмларининг қимматини янада ошириб, дунёнинг турли томонларидан келган сайёҳларни ўзига жалб этмоқда.

КИМ БЎЛСАМ ЖАН?

Ўзбек халқи қадим-қадимдан касб-хунарни эъзозлаб кел-ган, унинг авлоддан-авлодга ўтишини таъминлаш мақсадида ўғил-қизларини усталар қўлига шогирдликка бериб, касб-хунар ўргатган. Натижада, заргарлик, каштачилик, пичокчи-лик, тақачилик, чархчилик каби хунарлар унутилмай, давом эттирилиб келинмоқда.

Инсон касб-хунарни ўз қизиқиш орзу истаги, мақсадидан келиб чиқиб танлаши лозимдир. Ҳар қандай хунарни пухта ва мукамал эгаллаш учун шу хунар билан болаликдан шуғуллана бошлаши керак. Қайсидир касб ёки хунарга қобилияти бор инсон шу касб билан астойдил шуғулланса, албатта юқори натижаларга эришади.

2. Ҳикоя. Ҳикояни ўрганиш услуби ҳақидаги фикрларни умумлаштириб, изоҳли ўқиш дарсининг режа вариантини методик тавсияларга суянган ҳолда қуйидагича белгилаш мумкин:

1) ҳикояда тасвирланувчи воқеа содир бўладиган муҳитга ўқитувчи томонидан қисқача тавсиф бериш.

2) ҳикоянинг бир дарсга мўлжалланган қисмини ўқитувчи ёки сухандонлиги чиройли бўлган ўқувчи томонидан ифодали ўқиш.

3) ўқувчилар ҳикоя мазмунини қай даражада идрок этаётганлигини билиш мақсадида суҳбат ўтказиш.

4) тушунилишида мавҳумлик сезилган сўз ёки иборалар, фанга яқин терминларнинг маъносини изоҳлаш.

5) ҳикоянинг сахна вариантани ўқитувчи кўрсатмаси асосида яратиш ва образлар репликасини асар руҳига мое оҳангда ёдлатиш.

6) ҳикоя матнини қисмларга бўлиш ва ҳар бирига сарлавҳа топиб, алоҳида-алоҳида режа тузиш.

7) ҳикоянинг маълум қисмини ифодали ўқиш ва режа асосида қайтадан баён қилиш [21;72].

Масалан:

ҲУНАРМАНДБОЛА

Маҳмуд баҳорги таътилни шақарда яшайдиган амаки-синикида ўтказди. У амакисининг ўғли Одил билан тенгдошлиги учун дарров "тиллашиб" кетди. Болалар кун бўйи кўп қаватли уйлар орасидаги майдончада тўп тенишарди. Улар ўзларини машҳур футболчиларнинг номлари билан аташаркан, Одил ўзини "Марадона" деб чақиришларини ёқтираркан. Маҳмудни эса ҳозирча "янги бола" деб чақиришади.

Бир куни Маҳмуднинг амакиси дарвоза ёнида ўсаётган балхи тутга шакл беришга киришди. Кўм-кўк барг ёзган ортиқча новдаларни чопқида кесиб ташлади. Пешонасидаги маржон терни рўмолчасига артиб бироз елпинди. Сўнг:

- Одил! Маҳмуджон билан кесилган новдаларни тўплаб, хув йўл четисидаги ахлат қутисига ташлаб келинглар! - деди.

- Икки ўртоқ новдаларни бир неча кичик боғламларга боғлашди.

Шунда Маҳмуд амакисига юзланиб:

- Тандирда ёкмайсизларми? - деб сўради.

- Тандир йўқ-ку, жиян, — деди амакиси унга бепарво боқиб. Ана табиий газ, туну кун ловиллаб ёнади. Бозор ва дўконларда нон сероб.

- Унда мен сават тўқий қолай.

- Билганингни қил, жиян. Ҳовлини тозаласаларинг бўлгани.

Шу чоқ Маҳмуднинг кўз ўнгида қўшниси Толиб аканинг сават тўқишлари жонланди. Аввалига новдаларни узун-кискалигига қараб саралади. Сўнг бақувват новдаларни таглик

учун қўйиб, ингичкароқ эгилучанларини соч ўргандек орасидан чакқонлик билан ўтказа бошлади. Одил эса унга қараб кўз узмай турарди. Сават тайёр бўлгач Маҳмуд тоққайчини қўлга олди. Эҳтиёткорлик билан ортиқча новдаларни текислаб кесди. Уни кузатиб турган амакиси саватни қўлига олди-да:

- Қойил, жиян, зехнингга балли! - деб юборганини ўзи ҳам билмай қолди.

ОРЗУ

Иссиқ ёз кунларининг бирида етти яшар Бахтиёр дадаси билан тоғасиникига кетаётган эди. Йўлда улар жуда чанқашди. Дадаси машинасини тўхтатди. Чойхонага киришди. Чойхона анҳор ёқасида жойланган бўлиб, нарироқда катта кўприк қуриляётган эди. Бахтиёр чой совугунча ўша ёқдан кўзини олмай, томоша қилиб ўтирди: булдозер оламни бузгудек гулдирар, катта самосваллар бетон келтириб ағдарарди. Юк кўтарувчи кранлар узун-узун тўсинлани кўтариб, анҳорга тикланган устунлар устига ётқизарди. Бир-икки киши чап қўлларидagi қора кўзойнакли, ҳокандозсимон нарсани юзларига тутиб, ўнг қўлларидagi электр симларига уланган нарсани темирларга теккизар, ундан чарс-чарс овоз чиқиб, атрофга учқун сачрар эди.

Бахтиёр жуда кизиқиб қолди. Дадасига юзланиб:

- Улар нима қилишяпти? - деди.

- Кўприк қуришяпти.

- Одамлар анҳордан ўтиши чунми?

- Ҳа. Одамлар ҳам ўтади. Автомобиллар ҳам, от-аравалар ҳам ўтаверади.

- Катта бўлганимда мен ҳам кўприк қураман.

- Қаерга қурасан ўғлим?

- Қишлоғимизга. Ҳовлимизнинг яқинидан ўтган анҳорга. Дадаси мийиғида қулди.

- Сени қара-ю у анҳор эмас, ариқча-ку! Қўзичоқ юрса суви тўпиғига чиқмайди.

Бахтиёр ҳам бўш келмади.

- Дада мен катта бўламанми?
- Албатта, катта бўласан ўғлим.
- Қўзичоқ-чи?
- У ҳам катта бўлади.
- Ариғимиз ҳам катта бўлади. Ўсиб анҳор бўлганида кўприк куравераман.
- Қурасан, ўғлим, қурасан, - деди дадаси завқ билан кулиб.
- Бахтиёрнинг беғубор болалик орзуларига дадаси ҳам кўшилди.

МЕХНАТСЕВАРҚИЗ

Ахмаджон ака ва Ҳалима опанинг оиласи унчалик катта эмас. Уларнинг иккита фарзандлари бор. Ўғилларининг исми Бегзод ва қизлариники Сунбул.

Оиланинг катталари кун бўйи меҳнат билан банд бўлишади. Ишдан келгач эса оилавий дастурхон атрофида йиғилишади. Кечки овқатдан сўнг фарзанларига дарс тайёрлашлари учун ёрдам беришади. Сунбул ўзи жуда яхши қиз аммо унинг табиатида эркалик бор. Шу сабабдан у кўпинча дарсларни тайёрлашда акаси ёки ойсидан ёрдам сўрайди. Натижада дарсларни яхши ўзлаштира олмайди ва кўпинча устозларидан дакки эшитади. Унинг баъзи дугоналари хаттоки дарсдан ташқари турли тўғарақларга ҳам қатнашишга улгуришади. Кунларнинг бирида дугонаси Шаҳнозанинг ойсини туғилган кунига Ҳалима опани ҳам таклиф қилишди. Шунда Ҳалима опа:

- Сунбул, қизим, қани тайёрланчи сени ҳам олиб бораман Шаҳноза билан ўйнаб келасан, - деди.

Улар меҳмонга боришса кўпчилик келиб бўлган экан. Анча пайт ўтмасдан гурунг, кизларнинг фанларни ўзлаштиришлари, бўш вақтларида нималар билан шуғулланишлари ҳақида бўлди. Шунда Шаҳнозанинг ойсидан қизидан фахрланиб:

- Қизимни бу йилги баҳоларидан жуда ҳам хурсандман, у ўқув дарсларидан ташқари раке ва тикувчилик тўғарақларига ҳам қатнашиб уларни ҳам анча яхши ўзлаштиряпти. Ҳозир

сизларга қизим тиккан нарсаларни кўрсатаман деб,- қизининг хонасига кириб кетди. Ва зум ўтмасдан қизи тиккан куғирчоқ кўйлаги, ёстикча, рўмолчага тикилган гулли кашталарни олиб келиб, кўрсатди. Меҳмонлар жуда қизиқиб томоша қилишди. Шаҳнозанинг чакконлиги, қизиқувчанлигига тан беришди.

Сунбул ойсининг индамай томоша қилгани ва қизининг баҳолари ҳақида гапира олмай изза бўлганини кўриб, жуда хафа бўлди. Йўлда кета туриб:

- Ойижон хафа бўлманг, энди мен сираям дангасалик қилмайман, дарсларимни ҳам ўзим тайёрлайман, - деди.

- Қани эди, қизим, шунда мен ҳам сен билан фахрланиб юрардим, - деди

Шу кундан бошлаб Сунбул дарсларини ўзи тайёрлайдиган, дарсларда фаол қатнашиб, кундалигига яхши баҳолар оладиган бўлди. Бунга ҳам қаноат қилмай, тикувчилик тўғарақига аъзо бўлиб келди. Орадан вақт ўтиб, биринчи марта ўзи тугарақда игна санчқич ёстикча тикди. Шаҳноза ёстикчани ойсига қутилмаган совга қилмоқчи эди.

Ҳалима опа ишдан келса, уйлар саранжом-сариршта, Сунбул эса дарс тайёрлаб ўтирибди. Хайрон бўлиб:

- Ҳа, қизим, уйимизга кимдир келдими, — деди.

- Ойижон ҳеч ким келгани йўқ. Келинг сизга бир нарса кўрсатаман, - деди-да, шошиб хонасига кириб кетди.

Ойсига кундалигидаги олган баҳоларини ва ўзи тиккан ёстикчани кўрсатди. Ҳалима опа хайрон қолиб:

- Баракалла, қизим, энди мен ҳам аълочи ва меҳнатсевар қизим бор деб, фахрланиб юраман, - деб Сунбулнинг пешонасидан ўпиб қўйди.

3. Эртақ. Эртақ ўқувчиларда:

- Ҳаётга ибрат кўзи билан қараш кўникмаларини шакллантиради;

- Табиат ва ҳайвонот дунёси билан инсонларнинг яшаш тарзи орасидаги уйғунлик ҳамда узилмас ришталар мавжудлигини тушуна бошлайдилар;

- Рамзий маъноларнинг ҳаётий талқинларини эртақлар-

даги оддий деталлар ёки тимсоллар ёрдамида мушоҳада қилишга ўрганадилар;

- Нутқнинг содда ва мантикий бўлиши, ифодалилигини ўзлаштирадилар [21 ;76].

Қуйида биз дарсликлар таркибида бўлмаган, бошлангич синф ўқувчиларида қизиқиш ўйғотадиган, меҳнатсеварлик ва ҳалоллик мазмунидаги ибратомуз эртақлардан намуналар келтирамыз:

ЭРТАҚЛАР - ЯХШИЛИККА ЕТАҚЛАР. ЖОНКУЯР ДЕҲҚОН

Қадим ўтган замонда бир деҳқон бўлган экан. У жуда меҳнаткаш бўлиб кунни кун, тунни тун демасдан ишларкан. Унга ҳар доимтидек ўзининг иш қуроллари дўст ва ҳамроҳ экан. У фақат шу қуроллари билан сирлашар, гаплашар экан. Уларни ишлатиб бўлгач артиб-суртиб, силаб-сийпалаб жойита қўйиб, кейин ўзи ухларкан. Кунлардан бир куни у жудаям зерикиб кетибди. Ўзи тоғни тепасидаги ерга ишлов бериб ишлагани учун атрофида бирон бир жонзот йўқ экан. Деҳқон ҳар доимтидек иш қуролларини артаётди: Эҳ, қани эди, сизлар ҳам гапиришни билсанглар эди, мазза қилиб суҳбатлашиб ўтирардик, - дебди ва чуқур ух тортибди-да, бир муддат хаёллар оғушига берилиб кетибди. Анчагача шу алфозда ўтирибди-да сўнг худди биров унга сув сепгандек сесканиб, "Э-э нималар деябман ўзи, ёлғизликдан алаҳсираб қолаяпман шекилли", - деб ўрнига кириб чўзилибди.

Ярим тун бўлгач, иш қуроллари секин-аста жонлана бошлабди. Аслида улар ҳар тун шунақа жонланар, фақат уни деҳқон билмас экан. Чунки у дала ишидан ҳориб-чарчаб келаркану, чала-ярим овқатини еб, ўрнига кириб чуқур уйкуга кетар экан.

Бу сафар деҳқон қанчалик чарчамасин, сира уйқуси келмабди. У ёнбошига ағдарилибди, бу ёнбошига ағдарилибди, барибир бўлмабди. Шунда унга иш қуроллари турадитан жойдан қандайдир тақир-туқур, шивир-шивир овозлар келаётган

нини эшитиб қолибди. Аввалига ҳайрон бўлибди, бир оз кўрқибди ҳам. Лекин қизиқиши устунлик қилиб, "у нима экан" дея секин мўралабди. Не кўз билан кўрсинки иш қуроллари бир-бирлари билан гаплашаётган экан.

Деҳқоннинг капалаги учиб кетибди. Кўзларини ишқалаб, "балки бу тушдир" деб ўзини чимчилиб ҳам кўрибди. Йўқ, туш эмас экан. У иш қуролларининг суҳбатини эшитишни маъқул кўрибди...

Ваниҳоят теша керишиб, қимирлаб қўйибди. Кейин кетмон, белкурак, ўроқ ва бошқа асбоблар ҳам жонлана бошлабди. Ва ниҳоят теша тилга кириб:

- Соҳибимиз бизни ишлатишга ишлатадилар-у, сирларимизни билмайдилар. Унинг сўзларини эшитишимизни ҳатто тасаввур ҳам қила олмасалар керак.

- Ҳа нимасини айтасан. У бизга жуда меҳрибон. Доим бизни ишлатиб бўлгач ювиб-тозалаб қўяди, - дебди кетмон.

- Бизни аяб ишлатади, - дебди теша. Бирдан ҳамма иш қуроллари тақир —туқур қилиб тешанинг гапини маъқуллашибди.

- Афсус, шунча меҳнатининг фойдасини бошқалар кўради-да. Қани эди бизнинг ҳам қўлимиздан унга ерда ёрдам беришдан бошқа бирон нарса келса, дея хўрсиниб қўйибди - белкурак. Шунда кетмон гапга қўшилиб, шундай дебди:

- Мен қандай ёрдам беришни биладиганга ўхшайман.

- Э-э у нима деганинг. Сен ниманидир биласан-а - дебди ўроқ.

- Ҳа-ҳа, мен ҳам кўргандим соҳибимиз, сен билан ерга ишлов бераётганда тишинг нимагадир тақиллаб урилган эди. Лекин соҳибимиз бунга эътибор бермасдан кетганди - дебди белкурак.

- Ҳа, ўша ерда, албатта, қандайдир бойлик борлигига аминман, дебди кетмон.

Шундай қилиб асбоблар ўзаро келишиб, ўша сирли жойга деҳқонни бошлаб бормоқчи бўлишибди. Аммо захматкаш деҳқон ҳаммасини эшитиб турган эди.

У асбоблар айтган жойга бориб ўша жойни қовлаган

экан, бир кичик хумчада олтин тангалар борлигини кўрибди. Дехқон шундан кейин ўзининг иш курулларига, ўзи севган касбига янада кўпроқ меҳр кўйиб, фидокорона меҳнат қила бошлабди ва ўша бойликларини жой-жойида сарфлаб, фаровон ҳаёт кечирибди.

СОДИҚСАВДОГАР

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим ўтган замонда бир улуғ ва одил подшо ўтган экан. У ҳар бир сўзи ва амалда мулоҳаза билан иш юритар, ўз халқига содиқ экан.

Кунларнинг бирида подшонинг ғазнасига ўғри тушганини хабар қилишибди. У вазирлари билан воқеа содир бўлган жойга етиб борибди. Хазинага лаҳм қавланган, ҳамма олтин ва қимматбаҳо буюмлар қопларга солинган, лекин ҳеч нарса ўғирланмаган экан. Подшо ҳайрон бўлиб хазинанани тафтиш қилдирибди. Ҳақиқатан ҳам, ҳеч нарса йўқолмаган эди. Подшо лол бўлиб қолибди.

Наҳот шунча кун лаҳм қавлаб, ғазнага етиб келган инсон ҳеч нарса олмаса. Бунинг боиси не. Бу муаммога ҳамма ҳайрон. Шунда шох жар чақиртириб шундай дебди: "Ким шу ишни қилган бўлса гуноҳидан ўтдим, фақат ҳеч нарса ўғирламаганининг сабабини айтиб берса бўлди".

Орадан уч кун ўтиб, подшо ҳузурига бир йигит келибди. Унинг одоби ва юзидаги қаъийлиги подшога хуш келибди. Йигитнинг хожатини сўраганида у дебди.

— Подшоҳим, аввало мен гуноҳкорни бир қошиқ қонимдан ўтинг. Сизнинг ғазнангизга ўғирликка кирган менман. Чунки мухтожлик мени шунга мажбур қилди. Асли ўғри эмасман, касбим савдогарлик. Касбимнинг устасиман. Шу орқали оиламни, болаларимни ҳалол лўкма билан боқдим, жуда кўп меҳнат қилганим, шунингдек, савдогарлик сирларини яхши билганим учун жуда кўп бойлик ортгирдим. Бор мол-мулкимни олиб йўлга чиққанимда қароқчиларга олдириб кўйиб камбағал бўлиб қолдим. Мусофирман, савдогарликдан бошқа касбим йўқ. Сармоям қолмаганлиги

сабабли савдо-сотик билан шуғуллана олмайман. Ўйлаб-ўйлаб хазинангизга ўғирликка тушишга жазм қилиб, бир неча кун лаҳм қавлаб у ерга кирдим. Бор бойлигингизни қопларга жойладим. Шу вақт оёғим нимагадир урилиб, йиқилиб тушдим. Бирдан ҳушим ўзимга келди-ю, қандай иш қилиб қўйганимнинг маъносини тушундим. Шунда отамнинг насиҳатомуз сўзлари эсимга тушди. Ва мен шунча лаҳм қавлаб қилган ҳаракатимдан кечиб ғазнадан чиқиб кетдим.

- Отанг қандай сеҳрли сўзларни ўргатган эдики, сен шунча бойликдан воз кечдинг, — деди подшо

- Отам менга "Бой бўлишнинг сири — меҳнат ва ҳалолликдир. Сен ўз касбингни устаси бўлсанг, ҳалол ишласанг албатта бой бўласан", деган эдилар деб жавоб қайтарибди.

Подшо сукут сақлаб сўнгра дебди:

- Эшитинг эй вазир ва нозирларим. Мана бу йигит касбига содиқлиги ва ҳалолиги учун шунча бойликдан воз кечибди. Бугундан эътиборан шу бола менга ўғил ва меросхўр, мендан кейин тахт вориси ҳам шудир. Чунки неча йиллар тузим ва шоҳона дастурхоним меҳмонлари менга қанчалар хиёнат қилдилар, улар ҳеч қачон шу йигитчалик ҳалол бўла олмайдилар. Эй йигитларим ундан ўрнак олсангиз, охири бахайр бўлгай.

ҲУНАРСИЗОДАМ

Қадим замонларда яшаган бир киши бир куни подшога арз қилибди:

- Подшоҳим, мен ҳалол меҳнатим билан рўзғор тебратаман деб қанча ҳаракат қилмай, сира косам оқармаяпти. Мухтожлик эзиб юборди. Уйда болаларим оч ўтирибди. Маслаҳат беринг нима қилай.

- Отанг қандай касб билан машғул бўлган?

У одам жавоб бермабди.

- Нима иш бажарган деябман? Гапир нега жимсан.

- Айтишга ноқулай-да, - дебди йигит.

- Яъни.

— Отам ўғри бўлганлар. Ўғрилиқ орқасидан кун кўрганлар.

- Ҳм.... Бўпти-да. Сен ҳам ўғри бўл. Шунда яхши яшаб кетасан. Ота касбини хор қилган одамнинг ўзи хор бўлади. Сенга рухсат бердим, - дебди подшо у ни синаш учун.

Иигит уйига авзойи бузилиб қайтибди: "Бу не кўргилиқ. Ахир ўғрилиқ қилиш катта гуноҳ-ку. Подшоҳга паноҳ истаб борсам, ўғирлик қилишга буюргани ғалати-ку. Бу ёқда болаларим оч ўтирибди. Нон деб йиғлайди", - деб хаёл сурибди.

Уйлаб-ўйлаб охири болаларини йиғисига чидай олмай ўғирлик қилишга аҳд қилибди. Тунда керакли анжомларини олиб энг катта бойнинг ховлисига ўғирликка тушибди. Қараса ховлисида от боғланган турибди. Уни ечиб дарвоза томон яқинлашар экан, бирдан ўйга чўмибди: "Эртага хонадон соҳиби бирон жойга иш билан бормоқчи бўлганида, қараса уловини умариб кетишган. Бечора нима қилади", - деб ўйлаб отни жойига олиб бориб боғлабди-да, ўзи жуфтакни ростлабди. Уйга келиб қараса, шўрлик хотини ўчоққа олов ёқиб, қозондаги қуруқ сувни қайнатиб ўтирган эмиш.

Эртаси куни тунда яна ўша бадавлат хонадонга борибди. Бу гал оғилхонадаги сигирни ўмармоқчи бўлибди. Уни етаклаб кетаётди яна ўйлабди: "Бойнинг мен каби ёш болалари бордир. Улар эрталаб ширчай ичиши, қаймоқ ейиши керак..., мен бўлсам сигирни ўғирлаб кетаяпман. Йўқ бу инсофдан эмас" - дея молни жойига олиб бориб боғлаб, ўзи қайтиб чиқиб кетади.

Хуллас ҳар тун ўғирламоқчи бўлган нарсалари бойга "керак" бўлиб чиқаверади. Шунда бирор бир касбнинг бошини тутмаганига, ёшлигини ўйинқароқлик билан ўтказганига жуда-жуда афсусланибди. Унга бирор-бир ҳунар ўргатмаган отасидан ҳам ранжибди. Аммо энди кеч эди. Оч қолган болаларини эслаб: "Ҳалол яшайман дебману, лекин ҳалол яшаш учун бирор-бир касбни ўрганмабман", - деб юраги эзилибди. Бу гал ҳам қуруқ қайтмайин деб, уйдагиларни алдаш учун қопига тандирдаги қулдан тўлдириб олибди-да, уни орқалаб жўнабди.

Қопни ховлида қолдириб, уйга кирибди. Хотини унга умидвор қарабди. "Суяунчи бер хотин бир қоп олтин келтирдим. Ана ховлида турибди. Шундан бир ховучини олда бозордан егулик ол!".

Аёл чиқиб қараса, ҳақиқатан ҳам катта бир қоп олтин тирбанд бўлиб турган эмиш. Керагини олиб бозордан егулик олиб кел дебди. Мўъжизани қарангки, унинг ҳалоллиги учун Оллоҳ унга бир қоп олтин инъом этибди. Подшони айтганини қилди, яъни у қўлидан ҳеч нарса келмагач ота касбим деб гўё ўғриликка чиққан бўлди. Унинг ҳалоллиги ва чорасизлиги учун Оллоҳнинг раҳми келиб, уни мукофотлади. Фақир одам ўз хаётидан тўғри хулоса чиқарди. У болаларини ўзи сингари отасидан норози бўлиб яшамасликлари ва ҳалол йўлдан адашмасликлари учун топган олтинини фақат уларнинг бирор-бир касб-ҳунар эгаллашлари учун сарфлашга авд қилди.

ЛУҚМОНИ ҲАКИМ - БУЮК ТАБИБ

Луқмони ҳақим ўз истеъдоди билан табиблар пирига айланган экан. Унинг шогирдлари ичида Абу Толиб дегани барча шогирдларига бош экан. Қуллардан бир кун Абу толибни шайтон йўлдан уриб, ҳатто устозини ҳам назари илмай қолибди. У ҳамма жойда мақтаниб, устозидан ҳам ўзиб кетганини кўз-кўз қила бошлабди. Бу гапни Луқмони ҳақимга бир неча бор етказишибди. Лекин у оҳиста табассум қилиб: "Тўғри, шогирдим мендан ўзиб кетган мен бундан фахрланаман", - деб қўя қолар экан.

Қуллардан бир куни подшо мажлисида Абу толиб мақтаниб турса, бу ерга чақирилган Луқмони ҳақим ҳам келиб қолибди. Лекин Абу Толиб устозини менсимай мақтанаверибди. Шунда шох Луқмони ҳақимга қараб: "Эй ҳақим сизни ўлимдан бошқа ҳамма дардга даво топган инсон деб билар эдик, наҳотки шогирдингиз сиздан устун бўлса..." - дебди. "Тўғри шогирдим қанча униб-ўсса мен хўрсандман, чунки у мени мевам", - деб жавоб қайтарибди.

- Йўқ. Биз буни амалда кўришни хоҳлаймиз. Иккинги

бир-бирингизга қарши заҳар тайёрланг. Ким тирик қолса ўша кучлидир, - дебди подшоҳ.

Луқмони ҳаким сукут қилибди, лекин унинг шогирди бу шартга дарров рози бўлибди ва уч кунга муҳлат сўрабди.

Шогирд уч кунда шундай бир заҳар тайёрлабдики, унинг бир томчисига ҳатто фил ҳам бардош бера олмас экан.

Луқмони ҳаким ҳам шу заҳарга қарши дори тайёрлаб, битта катта одам сиғадиган хумчага сут тўлдиртириб, тўртта қўлда кўтартириб мажлисда ҳозир бўлибдилар.

Шогирд ўзини номойиш қилиб тайёрлаган заҳарини бир томчисини ерга тўкибди, заҳар ерда қайнаб ўн метр ерга кириб кетибди. Буни кўрган Луқмони ҳакимни душманлари хурсанд бўлишибди.

Луқмони ҳаким хотиржам ечиниб шогирдинг тайёрлаган заҳарни ҳаммасини ичибди. Сўнг ўзи тайёрлаган заҳарга қарши дорисини ҳам ичиб бўлгач, сут тўла хумга тушиб ўтирибди. Заҳар таъсиридан хумдаги сут яшил рангга кирибди. Бошқа шогирдлари ҳакимни кўтариб уйларига жўнашибди.

Эртаси куни мажлис яна йиғилиб ҳакимни уйдан хабар кутишибди. Шу пайт сал ранги сарғайган ҳаким кириб келибди. Ҳамма эсанкираб қолибди. Чунки унинг тирик қолишига ҳеч ким ишонмаган эди. Подшо унга қойил қолиб энди шогирдига қарши дори тайёрлашга буюрибди. Шунда ҳаким: "Майли мен енгилдим, шогирдимга заҳар тайёрламайман", - дебди, шогирди эса ҳали ҳам гердайиб: "Йўқ заҳар тайёрланг", - деб туриб олибди. "Эҳтимол мен ҳам тирик қоларман, шунда жанг яна давом этади". "Унда заҳар қирк кунда тайёр бўлади", - дебди-да, Луқмони Ҳаким кетибди. Ҳаким тўртта мардикор ёллабди. Шогирди яшайдиган уйни орқасидаги уйни ижарага олиб, мардикорларга қўчага чикмасликни, уларнинг иккиси тонгдан то қоронғугача навбат билан худди бир нарса янчиётгандек бўш қопни уришини тайинлабди. Бу ҳол қирк кун давом этибди. Бечора шогирд қирк кунгача устози қандай заҳар тайёрлаётганини била олмай, кечалари ваҳима билан ухлай олмай, озиб чўпдай бўлиб, мажлисга келибди. Ҳаким эса қудукдан тиниқ сув олиб бир чиройли кўзачага қуйиб дабада

билан саройга келибди. Оёғида зўрға турган шогирдига раҳми келибди ва юпун, оч наҳор ҳолда шогирдликка келгани, ўз зехни билан устозини қувонтирганлари эсига тушиб кўзига ёш олибди. Шогирдига қараб "Эҳтимол заҳарни ичмасан", - дебди. Шогирди эса ранги оқариб, юзидан қони қочиб кўзачадаги заҳар ўрнидаги сувни ичиб жони узилибди.

Шунда мажлис аҳди ҳакимга нафрат билан қараб: "Наҳот шундай ёш йигитни ўлдириб юборсанг", - дейишибди. Ҳаким эса кўзачадаги сувдан бир неча қултум ичиб, бунинг оддий сувлигини, шогирди заҳарни эмас манманлик қурбони бўлганини, эгаллаган касбини ўз ўрнида ишлата олмай, маъсулиятсизлик қилганини изоҳлабди. Мажлис аҳли кўзачадаги сувдан тотиб кўриб ҳакимнинг зукколигига қойил қолишибди.

Ҳалол меҳнат, касб-ҳунар эгаси бўлишининг ажойиб томонлари ва илмсизликнинг хунук оқибатларини аён қиладиган мазмундаги эртаклар, ҳикоялар, бадиий матнлар ўқувчиларни мустақил фикрлашга, керакли хулосалар чиқаришга ундайди. Биз назарда тутаётган бошланғич синф ўқувчилари айнан эртак, ҳикоялардан баҳра оладиган, ҳаётда кўрган воқеаларидан кўра қрпроқ ўқиганлари ва эшитганларига ишонадиган, қаҳрамонлар билан ўзларининг оламларида гаплаша оладиган ёшда бўлишади. Шунга кўра, уларни дарс жараёнларида ўтиладиган баъзи мавзулар юқоридаги услубларда қизиқарли қилиб тушунтирилса, ўқувчиларнинг ўзлаштиришларини енгилаштиради.

4. Масал. Масал ўрганиш дарси қандай усулда ташкиллаштирилишига қарамасдан унда қуйидаги тамойилларга амал қилинади:

- масалнинг ғоявий мазмунини аниқ идрок этиш;
- масал персонажларининг ўзига хос хулқ-атворини, уларни камраган муҳит реаллигини аниқлаш;
- киноявий маънони очиш;
- масал тилига эътибор қаратиш;
- масал хулосасини муҳокама этиш [21;82].

Масаллар билан ўқувчиларни таништирганда, ўқитувчи-

дан атрофлича таҳлил талаб этилади. Масалан, меҳнатнинг кадри мазмунидаги масаллар:

ЎРОҚ ВА КОНБАЙН

Катта комбайн бепоён далада буғдойни хаш-паш дегунча ўриб қўйди. Донини ажратиб поясини ғарамлади. Буни ўроқ кўриб турган эди. У кувонганиданми, алаmidанми хўнграб йиғлаб юборди. Унинг йиғисини эшитган конбайн Ўроққа яқинлашиб:

- Ҳа, Уроқ бува нима бўлди сизга? - деди.
- Ҳеч нарса, шунчаки ўзим, сени кўриб аввалги вақтлар эсимга тушиб кетди.

Мана шу ердаги буғдойни неча кунлаб зўрға ўрардим. Ўравериб-ўравериб қаддим ёйдай букилиб кетган. Сен эса бир пастда қанчадан-қанча буғдойни ўриб саралайсан. Сенга жуда хавасим келяпти Комбайнжон! Техника зўр нарса экан-а? Бир зумда шунча ишларни бажардинг. Мен эса, бу ишларни бир неча кунда зўрға қилардим, - деди Ўроқ хўрсиниб.

БОЛАРИ ИЛА ПАШША

Бир пашша қир тарафдан учиб келаётган арини кўриб:

"Дўстим қайдан келурсан? - деди. Ари: "Қирдан келурман. Бироз бол йиғдим. Уй ясамоқ учун мум ҳам ҳозирлаб келдим", - деди. Пашша: "Оҳ, биродар! Бир бошинг учун мунча ҳаракат қилурсан! Нима бўлурки, сан ҳам ман каби роҳатда яшасанг. Чунки менинг яшамоғимдан ҳеч бир машаққат йўқ. Инсонлар тарафидан ҳозирланган дастурхонлардан ҳар хил таомларини еб-ичиб умр ўткарурман. Баъзи вақтларда сани ясаган болингдан ҳам тўйгунимча ерман. Мана! Яшамоқ, мана! Умр кечирмоқ учун оламда мундан яхши турмуш бўлурму? На манда бол ҳозирламак машаққати ва на уя солмоқ кулфати бор", деди. Ари бу сўзларга жавобан дедик:

"Оҳ, дўстим! Бу сани турмушинг ўз бошингдан бери келмасун. Машаққатсиз таомда лаззат бўлурму!

Инсонлар сени супрадан куварлар, урарлар, ўлдирарлар. Сен оламда ўғрилар каби умр ўтказурсан. Охирда бир ўргимчак лукмаси бўлмақдан бошқа бир нарсага ярамассан. Аммо манинг тайёрлаган мумим ҳамма ибодатхоналарни ёритар. Болим дуёнинг ҳамма еринда мақбулдир. Инсонларнинг оғизларини тотли қилур. Шу сабабли инсонлар мани ўзлари тарбия қилурлар ва ҳар ерда мани мақтарлар, қўй, биродар, мани ишим кўп, сан ила беҳуда сўзларни сўзлашиб турурга вақтим йўқ", деб учиб кетди.

Ни ва маълумки, масалларнинг аксарияти меҳнат ва ҳалолликни улуглаш мазмунида бўлади. Даре жараёнида масаллардан фойдаланиш айниқса, 1-2-синф ўқувчилари учун анча самарали натижа беради. Чунки масаллардаги тилга қирадиган ва инсонлар бажарадиган вазифаларни уddaлайдиган ҳайвонлар, турли меҳнат курулларининг образли ҳаракатлари болаларда қизиқиш ўйготиб, масалларда содир бўладиган воқеалар ривожини синчковлик билан кузатиб боришлари билан бир каторда уларнинг ёдида узок, вақтгача сақлиниб қрлишига сабаб бўлади.

5. Шеър. Шеър ўрганиш дарелари куйидагича ташкил этилади:

- шеърни ифодали ўқиш;
- нафис туйғу ва товланиб турувчи кайфиятни ифодалаш;
- изоҳталаб сўзларнинг маъносини тушунтириб бериш

[21;84-85].

Шеър ўрганиш ва ёд олиш машқлари болаларда адабиётга, санъатга бўлган қизиқишларини орттириш билан бир каторда уларнинг хотираларини мустаҳкамлашга ҳам ёрдам беради. Шунингдек, шеъринг усулдан барча фанлар тақибиди фойдаланиш имконияти ҳам мавжуддир. Қўйида тадқиқотчи томонидан тавсия этилган касб-хунарга йўналтириш мазмунидаги шеърлардан намуналар келтирамиз:

КАСБ-ХУНАРГА ОИД ШЕЪРИЙ ПАРЧАЛАР

ҚУРУВЧИ

Қурувчи меҳнат қилар,
Уйлар чиройли бўлсин деб.
Турли бино, мактаб қураб,
Ҳамма хурсанд бўлсин деб.

ҲАЙДОВЧИ

Узоғимизни қилиб яқин,
Меҳнат қилар ҳайдовчи.
Етиб олиб манзилга,
Дуо қилар йўловчи.

ДУРАДГОР

Дурадгор ясар бизга
Турли рўзгор анжомлар,
Айтинг нима керак сизга,
Ясар мебел, эшик, ромлар.

БОҒБОН

Боғу-роғлар яратар,
Баракали боғбон касби.
Мевалар бўй таратар
Ҳамманинг бордур хасми.

ҲАРБИЙ

Паҳлавонлар ҳарбийлар,
Қўриқлайди ватанни.
Ҳалқимиз тинч бўлсин, деб,
Бағишлар жону-танни.

ЎҚИТУВЧИ

Бизга ҳарфни танитган
Билим берган ўқитувчи,
Ҳаёт йўлини ўргатар,
Миннатдордир ўқувчи:

"Сизга мингдан минг раҳмат,
Меҳнатсевар устозим.
Юртга қиламиз хизмат,
Устозларга эса, таъзим.

КУЛОЛ

Лойга гуё бериб жон,
Буюмлар ясар кулол.
Қўрганлар лолу-хайрон,
Касбидир жуда ҳалол.

УЧУВЧИ

Парвоз қилиб самода
Учувчи кўп учади
Бу касбнинг эгалари
Булутларни кучади

*Юцоридаги шеърий парчаларнинг бошланғич синф ўқув-
члари учун содда ва тушунарли сўзлардан тузилганлиги ўқув-
чларни тезда ёд олишларига ва мазмунига осон тушуниш-
ларига ёрдам беради. Ўқувчи шунга ўхшаш шеърларни ёд олар
экан унинг мазмуни орқали ҳаётда кўп учрайдиган касб-
хунарлар ҳақида қисқача маълумотга эга бўлади. Ва ўзи
билмаган бирор-бир касбга нисбатан қизиқиши ортиши ҳам
мумкин. Бошланғич синф ўқувчилари учун тузилган бундай
шеърий парчалар болаларнинг дарё жараёнида дам олиш да-
қиқаларида фойдаланишда ҳам зарурий еосита ҳисобланади.*

6. Илмий оммабон мақолалар. Бошланғич таълимда
илмий-оммабон мақолаларни изоҳли ўқиш дарси қуйидаги
тартибда ташкиллаштирилиши мумкин:

- ўрганиладиган матн юзасидан ўқувчиларнинг ҳаётий
тажрибаси ва билимини аниқлаш мақсадида муаммоли вазият
яратувчи савол-жавоб усулидан фойдаланиш;

- мақола тахлилига киришдан аввал матн луғати устида
ишлаш;

- мақола матнини ифодали ўқиш ва унинг режасини жамоа бўлиб тузиш;
- режа асосида ҳикоя қилиш;
- мақоланинг гоёвий мазмунини ҳикоя қилишда таниб ўқиш, қисқартириб ҳикоя қилиш усулидан фойдаланиш;
- умумлаштириш ва хулосалаш;
- мақолага мустақил ижодий муносабат билдириш [21;90].

Қуйида муаллиф томонидан тавсия қилинадиган каеб-хунарга йўналтириш мазмунидаги турли хил касб-хунар соҳаларида юқори натижаларга эришган касб эгалари ҳақидаги маълумотларни тўғридан-тўғри эмас балки, ўқувчилар учун қизиқарли бўлган бадиий тилда баён қилинган "Касбим-фахрим" рукнидаги мақоладан парча келтирамиз:

КАСБЛАРИДАН ФАХР ТОПГАН ҚАҲРАМОНЛАР

Меҳнат инсонга бахту саодат келтиради. Ҳалол меҳнат инсонга завқ-шавқ, роҳат бахш этади. Обрў-эътибор қозониш ҳам ҳалол меҳнат орқасидандир. Ҳаётда шундай инсонлар борки, улар ўз касбларининг ҳақиқий усталаридир. Улар йиллар давомида машаққатли меҳнат қилиб, ўз касблари орқасидан юксак мартабалар, юқори натижаларга эришишган. Бундай инсонларга мисол қилиб, юртимизда бир неча йиллардан буён ўз касбининг мохирларига берилаётган "ЎЗБЕКИСТОН ҚАҲРАМОНИ" унвонини олган машаққатли касб эгаларини олишимиз мумкин. Улардан бири:

Мавлуда Исмадова - ўқитувчи
Иш фаолиятини мактабда ўқитувчиликдан бошлаб, мактаб директорлигигача бўлган машаққатли йўлни босиб ўтган. Уқувчиларга берган билимлари, ёшларга таълим-тарбия беришдек маъсулиятли ишга қўшган салмоқли ҳиссаси ва машаққатли меҳнатларининг самараси ўлароқ "Халқ таълими аълочиси", "Халқ

ўқитувчиси" ва нихоят 1999 йилда энг шарафли мукофот — "Ўзбекистон қаҳрамони" унвонига сазовор бўлган.

Бундай инсонларни жуда кўплаб санашимиз мумкин. Масалан:

Умаров Холхўжа — қурувчи-уста

Ўз меҳнат фаолиятини 1977 йилда сувочки қурувчилар бригадасида бошлаган. У ўзининг меҳнат фаолияти давомида айниқса 1990 йиллардан кейин пойтахтимизнинг чиройига чирой қўшиб турган кўплаб иншоатлар, кўркам бинолар қурилишларида жонбозлик кўрсатиб, ўз касбининг мохир устаси эканлигини исботлади ва давлатимиз бу инсонни "Ўзбекистон қаҳрамони" унвонига лойиқ кўрди.

Муминов Қобул - чилангар

Бу инсон ўз меҳнат фаолиятини тракторчининг ёрдамчиси вазифасидан бошлаган. Кейинчалик қувур ётқизувчи, технологик қурилмаларни таъмирлаш бўйича чилангар, темирчи уста, темирчилик устахонасининг бошлиги вазифаларида ишлаб, хориждан келтирилади-ўзида ишлаб чиқиш, муддати ўтган деталларни қайта ишлаб, муддатини узайтириш технологиясининг ташаббускори бўлган. Бундай оғир меҳнат талаб қиладиган касбни мукамал эгаллаган бу заҳматқаш инсон 1-чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг депутата даражасигача кўтарилиб, "Дўстлик" ордени ва "Ўзбекистон қаҳрамони" унвонлари билан тақдирланган.

Ўз касбини пухта эгаллаган ва юртимиз томонидан муносиб баҳоланаётган меҳнатсевар, заҳматқаш инсонларимиз сонининг чегараси йўқ. Зеро, Ватанимиз ва халқимиз ҳаёти шундай тиниб-тинчимас, фидойи инсонлар меҳнати билан гўзалдир. Бундай инсонларнинг ҳар бири ўзлари фаолият

ҲИКМАТЛАР

кўрсатаётган соҳанинг билимдонлари ва жонкуярлари бўлиб, уларнинг ҳаёт йўлларида шуни билишимиз мумкинки, меҳнат ва касбга садоқат албатта, ёрқин келажакка йўлдир.

Шу маънодаги мақолсиз матни билан таништириш болаларда таниқли инсонларнинг ҳаёт йўлларида қизиқ ушотади. Уларнинг касб турлари ҳақида беришган маълумотлар эса астойдил қилинган меҳнат ҳамда мукамал эгалланган касб ёки ҳунарнинг самарали меваси бўлишига ишончларини орттиради. Кўпчилик ҳолларда мақолаларнинг ҳажмлари катта бўлганлиги сабабли ўқитувчи болаларга ўзи ўқиб бериб, улардан фикрларини сўраш, саволларига жавоб бериш орқали маълумотни етказса маъсадга мувофиқ бўлади. Бундай мазмундаги мақолалар ёки турли касб соҳибларининг ютуқлари (жумладан, спортчилар ҳақидаги маълумотлар) даре жараёни ва тарбиявий соатларда ўқувчилар онгига синдириб борилса, уларда шу соҳоларга нисбатан кишикиш ўйғониб, ўзларидаги қобилиятларини намоян қилишлари сабаб бўлади.

7. Ҳадислар, ҳикматлар, тез айтиш ва топишмоқлар. Уларни ўрганиш ва таҳлил этишда қуйидаги жиҳатларга эътибор бериш керак бўлади:

1. Таҳлил матнини кироат билан ўқиш.
2. Таҳлил матнига ижодий ёндашув.
3. Таҳлил матнига нисбатан мулоҳазали бўлиш.
4. Таҳлил матнининг ҳаётий қирраларини топишга интилиш.

5. Таҳлилий матнини ёд олиш билан тафаккурни бойитиш.

6. Нутқнинг тингловчига асосли ва таъсирчан бўлиши учун таҳлилий матндан ўринли фойдаланиш [21;94].

Дарсликларда мавжуд меҳнатсеварликка ундовчи ҳикматлардан намуналар:

Хазина ғойибдан эмас меҳнатдан келади.

Меҳнат инсонни улуғлайди.

Орзу инсонга қанот бағишлайди.

Касб-ҳунарга йўналтириш мазмунидаги мақолалардан

намуналар:

МАҚОЛЛАР

Хунар ошатар,
Меҳнат яшнатар.
#

Хунар - бир, пардоз - қирқ.

Хунар бўлса қўлингда,
Нон топилар йўлингда.

Хунар - зар, ҳунарсиз - хор.

Хунар ошхўрга ош берар,
Нонхўрга — нон.

Хунар - оқар булок,
Илм - ёнар чирок.

Хунар тагида ҳунар бор.

Хунар - туганмас хазина.

Хунар тўйғизар,
От миндириб, тўн қийғизар.

Хунар, хунардан ризқинг унар.

Хунари борнинг олтин билаги бор.

Хунари йўқ кишидан
Бигизи бор ямоқчи яхши.

Хунари йўқ кишининг,
Мазаси йўқ ишининг.

Хунарли йигит - мевали дарахт.

Хунарли киши оч қолмас.

Хунарли мой ошар,
Хунарсиз лой ошар.

Хунарли эр хор бўлмас,
Дўст-душманга зор бўлмас.

Хунарли ўлмас,
Хунарсиз қун кўрмас.

Хунарлининг хунари
Муродига етказар.
Хунарсизнинг юари
Қаро ерга етказар.

Хунарманднинг нони бутун.
Хунарсизнинг қирқими узун.

Қунт билан ўрган хунар,
Хунардан ризқинг унар.

Хар ишнинг бир устаси бор,
Хар устанинг бир устози бор.

Хар касбнинг ўз гашти бор.

Хар хунарнинг ўз сири бор,
Хар ишнинг ўз ери бор.

Билаги зўр бирни йиқар,
Билими зўр — мингни.

Илмсизга ишонч йўқ,
Хунарсизга қувонч йўқ.

Илму ҳикмат сувни ёндира.
Илму хунар елга эмас, элга

Йигит хусни - хунар.

Касб - касб, туби - насиб.

Касбнинг ёмони йўқ.

Ўз ўрнида муаллиф томонидан бошланғич синф ўқувчиларининг дунёқарашлари ва ўзлаштириш имкониятларига мослаштирилганлиги билан аҳамиятли бўлган касб номлари яширинган шеърий топишмоқлардан баъзилари тавсия қилинади:

Турли мебеллар ясаб
Бизни доим шод қилар,
Буни билишимиз даркор
Касбнинг номи ...

(дурадгор)

Тандири лов-лов ёнар,
Патиру, ширмой ёпар,

Ҳамманинг дили-жони
... дир касбнинг номи

(новвой)

Чиройли кийим тикар
Ёрдамчиси бичувчи,
Кўрганлар ҳавас қилар
Унинг касби...

(тикувчи)

Соғлигимизни ўйлаб доим
Танбех берар мулойим
Маслаҳатлари қилса қор
Хурсанд бўлар ...

(шифокор)

Қилар ширин таомлар
Кабоб, шўрва, ош дамлар
Мазали қулча нони
... дир унинг номи

(ошпаз)

Қураб богча-ю, мактаб
Уларга кўпдир талаб,
Биоларни безовчи
Танти инсон ...

(курувчи)

Балдоқ, узук ясайди,
Шу хунарим бўлсайди.
Ҳавасим келар ҳар гал,
Касбнинг номидир ...

(заргар)

Эқади пахта, буғдой
Дехқончиликка топар жой.

Ердадир доим хасми
... бобомнинг касби.

(фермер)

Ҳисоблар нафақа, маош,
Қанча? Нечта? қотираб бош.
Ўйлаб қимлигин топчи,
Тиниб-тинчимас ...

(ҳисобчи)

Савдо қилади доим
Нархни айтар мулойим
Харидори-олувчи
Менимча у ...

(сотувчи)

Тишларимни кўрибоқ,
Тез-тез ювгин дер доим
Қареисни даволайди,
... менинг ойим

(стоматолог)

Мен ҳам бўламан бир кун
Самоларни кезувчи
Самолётда учади
Катта акам ...

(учувчи)

Китобхонга килиб хизмат
Китоб берар беминнат
Энди ўзинг ўйлачи,
Билсаудир ...

(кутубхоначи)

Тўқиб берар нимча, кўйлак
Мен ҳам ўрганишим керак.

Тез-тез тўқир бўлиб жим
... менинг бувим.

(тўқувчи)

Дарахтларни парваришлаб
Боғу роғлар яратар
Мева-чева ҳар томон
Меҳнатсевар бобо . . .

(деҳқон)

Турли гуллар экади,
Чаман-чаман бўлсин деб.
Энди ўзинг ўйлачи
Гул экадиган . . .

(гулчи)

Бундай мазмундаги ҳикматли сўзлар, мақоллар бошлангич синф ўқувчиларининг билги доирасини инобатга олиб, уларга мое келадиган, тезда эслаб қолса бўладиган ва ўқув предметлари дастуридан узоқлашмаган ҳолда танлаб олинган. Топишмоқларнинг эса шеърини усулда эканлиги болаларга анча қизиқарли ва тизда жавобини топишларига ёрдам бериб, ижодий ёндашишларига сабаб бўлади. Шунингдек, бундай шеърини топишмоқни ёд олар экан ўқувчи ўз-ўзидан ўша касб ҳақида қиссагина ахборотга эга бўлади. Бошлангич синф ўқувчилари билан ўтшаётган дарсларда ҳар қандай бадиий жанр турларига атрофлича изоҳ бериб ўтиш талаб қилинади.

Умумлаштирувчи дарс. Ўқитувчи томонидан умумлаштирувчи дарсдан қуйидаги мақсад кўзланади:

- ўқувчиларнинг бир неча дарсдан олган билимларини тизимга солиш;
- мавзуларда таҳлил этилган асосий ғояларни умумлаштириш ва уларни ҳаёт билан боғлаш;
- ўрганилган билим моҳиятининг ўқувчи шахсига таъсирини аниқлаш;
- ўзлаштирилган асарнинг тарбиявий характерный бел-

гилаш [21;98].

Умумлаштирувчи дарсларда ўқувчилар томонидан •)галланган билимлар, ўтилган мавзуларнинг ўзлаштириш даражасига қараб баҳоланади.

Методик қўлланмаларда *синфдан ташқари ўқиш* машғулотларининг хусусиятлари қуйидагилар билан белгиланиши кўрсатилган:

- синфдан ташқари ўқиш тизимининг босқичлари;
- ўқув вазибаларини тартибга солувчи дастур;
- ўқитувчининг ўз олдига қўйган тарбиявий йўналишдаги мақсади;
- ўқитувчиларнинг китобга нисбатан уйғонган мотивацияси [21;111].

Ўқувчиларни касб-ҳунарга йўналтириш жараёнида улардаги ижодийлик ва мустиқил фикрларни эркин билдириш қобилиятларини шакллантириши, турли касб-ҳунарларга оид ахборотларни мустиқил баён этишларига имконият яратиш лозим. Бундай имкониятни ўқувчиларга ҳар хил соҳаларга оид расмлар тақдим этиб, шу расмлар асосида кичик ҳикоя тузиш, касбга бўлган муносабатини баён этиш ёки шунга оид ўзлари ёддан биладиган шеър, топишмоқ, ҳикматли сўзларни сўраш ва шу асосида баҳолаш орқали бериш мумкин. Масалан:

МАТЕМАТИКА ФАНИ

Ҳар хил турдаги масалаларни ечиш амаллар маъносини **ОЧИБ** бериш, у ёки бу тушунча муносабатларининг шаклланишидан ташқари, ўқувчилар билим доираларининг кенгайи-

шига баъзи катталиклар ва улар орасидаги боғланишлар билан чуқурроқ таништиришга хизмат қилади.

Масалалар ечишга дойр зарур малакаларни эгаллашлари учун ўқувчиларни турли ҳаётий берилган ва изланаётганлар орасидаги маълум боғланишларни тушунган ҳолда топишга ўргатиш керак. Масалалар ечиш малакасини ҳосил қилишда ўқувчилар масалани таҳлил қилишнинг умумий методини қай тарзда эгаллаб олганликлари ва ўзлари мустақил ечимини топишга ёрдам берадиган воситаларни қандай ўзлаштирганликлари муҳим аҳамиятга эга. Бу воситалар масалалар шартини бир вақтда таҳлил қилиб, қисқа ёзиш, ечиш режасини тузиш, ечимини тегишли оғзаки ёки ёзма тушунтиришлар билан изоҳлаш, ечимнинг тўғрилигини текширишдан иборат.

Шундай қилиб, масалалар устида ишлаганда ўқитувчи фақат у ёки бу масалани ечиш малакасини шакллантирувчи хусусий малакаларни режали равишда ишлаб чиқиш борасида гамхўрлик қилиши керак [1. -Б. 198]. Чунки масала ечишнинг умумий мураккаб малакаси шу хусусий малакалардан ташкил топади.

Бошланғич синфларда ўқувчилар куйидаги малакаларни эгаллашлари зарур деб ўйлаймиз: [1. -Б. 198]

1. Масалани эшитиш ва уни мустақил ўқиш малакаси.
2. Масаланинг бошланғич таҳлили.
3. Масалани қисқа ёзиш малакаси [1. -Б. 199]?

Масала устида ишлаш режаси:

1. Масалани ўқинг ва унда нималар тўғрисида гапириладиётганини ўзингизча тасаввур қилинг.

2. Масалада нима маълум ва нимани билиш кераклигини билиб олинг. Агар масала мазмунини таҳлил қилиш қийин бўлса, уни қисқача ёзинг.

3. Ҳар бир сон нимани кўрсатишини қисқа ёзув бўйича тушунтириб беринг ва масала саволини қайтаринг.

4. Масала саволига бирданига жавоб бериш мумкинми, ўйлаб кўринг. Агар мумкин бўлмаса, нима учун мумкин эмаслигини тушунтиринг? Олдин нимани, сўнг нимани билиш мумкин? Ечиш режасини тузинг.

5. Ечишни бажаринг.

6. Ечишни текширинг ва жавобини ёзинг.

7. Ўз-ўзингизга «қизиқ» саволлар беринг ва шу саволларга жавоб топинг. Чизишни бажаринг [15; 210].

Ҳар бир масалани ечишда келтирилган режага катъий амал қилиш умуман шарт эмаслигини назарда тутиш керак [15; 211].

Касб-хунарга йўналтириш мазмунидаги масалаларни китобдан излаб топиш ёки бўлмаса тузишни юқорида кўрсатилган масала устида ишлаш режаси асосида амалга оширса ҳам бўлади. Фақат мазкур режага касб-хунарга йўналтириш жиҳатдан ёндашиш керак. Масалан, куйидаги масалалардан намуналар келтирамиз:

1-МАСАЛА

Дурадгор 24 ҳаракатда тайёр бўладиган столчани ҳафтанинг шанба ва якшанба кунлари, ҳар куни 2 ҳаракатдан бажариб борди. Столча неча ҳафтада тайёр бўлди.

Жавоби: $2 \cdot 2 = 4$, $24 / 4 = 6$. Столча 6 ҳафтада тайёр бўлди.

2-МАСАЛА

Сотувчи битта харидорга 1кг олма (1000 сўм), 4та тухум (ҳар бири 250 сўм), 2та нон (ҳар бири 500 сўм), 2 кг конфет (1 кг 2000 сўм) сотди. Сотувчи жами неча сўмлик савдо қилди?

Жавоби: $4 \cdot 250 = 1000$, $2 \cdot 500 = 1000$, $2000 \cdot 2 = 4000$

$1000 + 1000 + 1000 + 4000 = 7000$

Савдогар 7000 сўмлик савдо қилган.

3-МАСАЛА

Дехқон ўтган йили жами 5 жўяк картошка экиб, ҳар бир жўяқдан 20кг дан ҳосил олган эди. Бу йил жўяқлар сони 8 тага етди, аммо ҳар бир жўяқнинг ҳосили ўтган йилгидан 4кг кам. Дехқон ўтган йили ва бу йил қанчадан ҳосил олган?

Жавоби: $5 \cdot 20 = 100$, $20 - 4 = 16$, $16 \cdot 8 = 128$

Дехқон ўтган йили жами 100кг, бу йил 128кг ҳосил олган.

4-МАСАЛА

1та қурувчи бир соатда 45 та гишт теради. 4 та қурувчи 3 соатда неча гишт теради?

Жавоби: $45 \cdot 4 = 180$, $180 \cdot 3 = 540$

4 та курувчи 3 соатда 540 та ғишт теради.

5-МАСАЛА

"Энг мохир хунарманд" танловида 12 та тикувчи, ундан 2та кам зардўз, 5 та кулол, бта сартарош қатнашди. Уларнинг жами нечта эди?

Жавоби: $12 - 2 = 10$, $12 + 10 + 5 + 6 = 33$

Жами 33 та хунарманд қатнашди.

6-МАСАЛА

Битта астроном олим 1 кунда 5 та юлдузни кузатади, 4 та астроном 3 кунда нечта юлдузни кузатади.

Жавоби: $5 \cdot 4 = 20$, $20 \cdot 3 = 60$

3 кунда 4 та астроном 60 та юлдузни кузатади.

ТАБИАТШУНОСЛИК ФАНИ

1-матн

Ватанимизнинг табиати ғоят гўзал. Айниқса эрта баҳорда далаларимиз гуллаб-яшнаб кетади. Мехнаткаш бободоҳқонларимиз кейинги йил мўл ҳосил олиш учун сабзавотлар, мевалар, дуккакли ўсимликлар экишни бошлаб юборишади. Фермерларимиз гулчилик, асаларичилик, дехқончилик каби ўнлаб соҳаларда ўз ишларига киришиб кетишади. Чорвадорларимиз эса ўзларига тегишли бўлган сигир, эчки, қўй, бузоқ, қуён, балиқ, каби юзлаб-минглаб жониворларни парваришлаб, баҳор чоғи уларни янги сабза ўтлардан емиш тайёрлаб озиқлантирадилар. Уларни асраб-авайлаб ветеринар назоратидан ўтказиб туришади. Бу барча меҳнатсевар юртдошларимизнинг фидокорона меҳнатлари халқимизнинг тинч-тотув, фаровон турмуш кечиришлари учун қаратилгандир.

Матн юзасидан саволлар:

1. Сабзавот, меваларни кимлар етиштирар экан?
2. Уй хайвонларини қандай касб эгалари тиббий назорат қиларкан?
3. Ушбу матндан яна қандай қишлоқ хўжалиги соҳаларини билиб олдингиз ва сиз улар ҳақида нималарни биласиз?

2-матн

Бир куни Азиза шундай бир жойга бордики, эшигидан кирибоқ хайратдан лол қолди. У ерда гулларнинг турли навлари: райҳону лолалар, чиннигулу атиргуллар, би-иафша-ю мойчечаклар хушбўй ҳид таратаётган эди. Гуллар-Пинг тартиб билан бир қаторда ва бир текис қилиб жилганлиги, жўяк ораларида ҳеч қандай бегона ўтларнинг кўринмаслиги, ҳатто уларнинг бўйлари ҳам бирхиллиги ва албатта ноёб турлари ҳам жуда кўплиги унинг хайратини оширди. Уни бу ерга шу хунарга бўлган қизиқиши етаклаб келган эди. Шундай қилиб Азиза, албатта бундай мўъжизавий манзара яратиш сирини мукамал ўрганишга аҳд қилди.

Матн юзасидан саволлар:

1. Азиза қаерга борган эди?
2. У қандай хунар эгаси бўлишга аҳд қилди?
3. Сизнинг бу соҳага қизиқишингиз қандай?

3-матн

Ёз, куз фаслларида бобомнинг боғига борсангиз табиатнинг гўзал манзарасидан баҳра оласиз. Бобом бу боғда олманинг турли хил навлари, беҳи, шафтоли, ўрик, анжир, тут, олхўри хуллас кўплаб мевалар етиштирадилар. Бу дарахтларни манзарали қилиб кесиб қўйиш, уларни қурт-қумурсқалардан асраш, меваларни вақтида йиғиб-териш олиш каби ишларни бобом назорат қиладилар. Бобом боғларига келган меҳмонларни тагидан ширдираб сув оқиб, табиатнинг ёқимли шамоли ғир-ғир эсиб турадиган манзарали-баҳаво жойга жойлаштирилган сўрига таклиф қиладилар. Меҳмонлар билан кўпинча бундай гўзал манзарали дарахтларни парваришлаш учун нималар қилиш кераклиги ҳақидаги фикрлари билан ўртоқлашадилар.

Матн юзасидан саволлар:

1. Бу қандай соҳа вакили?
2. Бобонинг қандай хунари бор?
3. Сиз қандай дарахт турларига қизиқасиз ва уларни ўс-гиришни хоҳлайсизми?

4-матн

Она диёримиз турли табиий бойликларга ғоятда бой. Олтин, мис, кумуш, олтингургурт, каби кўплаб минерал хом ашёлар, кумир, нефть, табиий газ, торф каби қазилма бойликларнинг кўплаб турлари қазиб олинади. Бу табиий бойликларимиз мамлакатимиз саноатида жуда муҳим ўрин тутиб, халқимизнинг тинч осойишта ва фаровон ҳаёт кечиришлари учун сарфланади. Бундай қазилма бойликларнинг қазиб олиниши ва тайёр маҳсулот ҳолатига келтирилиши учун минглаб меҳнатқашларимиз ўз ҳиссаларини қўшадилар.

Матн юзасидан саволлар:

1. Қазилма бойликларни қазиб олишда қандай касб эгалари меҳнат қиладилар?

2. Заргарлар турли заргарлик буюмларини ясашда қандай табиий бойликлардан фойдаланишади?

ОНА ТИЛИ ФАНИ

Она тили дарсларини шундай ташкил қилиш керакки, бунда ўқувчилар тил ҳақидаги қонунлар билан бир қаторда атроф-муҳит, инсон, табиат ва жамият ҳақидаги тушунчаларни ҳам ўзлаштириши зарур бўлади. Бошлангич синфнинг она тили дарсларида касб-хунарга йуналтириш мазмунида диктант, баён, иншо ёзиш ва машқлар ечишнинг тарбиявий аҳамияти куйидагилардан иборат:

1. Она тилидан касб-хунарга йуналтириш мазмунидаги машқларни бажариш касб-хунарга оид тушунчаларнинг шаклланишига ёрдам беради.

2. Бундай фаолият табиатдаги турфа ўзгаришларни ижтимоий фойдали меҳнат билан биргаликда боғлашга ўргатади.

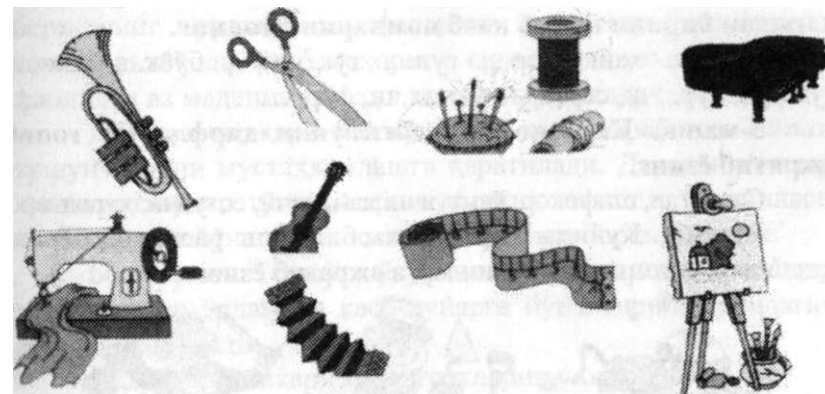
3. Уқиш дарсларида касб-хунарга йуналтириш мазмунида бадиий асар матни устида ишлаш ўқувчини ўзини қуршаб олган атроф-муҳит ва ундаги меҳнатни онгли англашга йуналтиради.

4. Синфдан ташқари ўқиш ўқувчида китоб устида мустақил ишлаш, меҳнатни таҳлил қилиш каби ҳислатларни шакллантиради.

5. Она тилидан касб-хунарга йуналтириш мазмунида диктант, иншо ва баён ёзиш эса касбий фикрлашга муҳит яратади.

Она тили фанидан касб-хунарга йуналтириш мазмунида машқларни бажаришни тавсия қиламиз:

1-машқ. Берилган расмлардан бир хил касбга гегишли бўлган предметларни топиб, касб номи билан кетма-кетликда ёзинг.

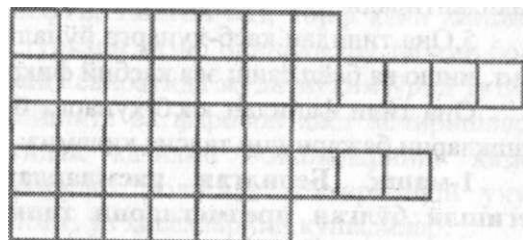
2-машқ. Матнда келтирилган касб номларини ажрагиб ёзинг.

Инсон яшар экан унинг бу дунёдаги зийнати, танлаган касби, хунаридир. У хоҳ тикувчи бўлсин, хоҳ курувчи, ўқигувчими, ёзувчими, умуман қандай касб эгаси бўлишидан қатъий назар ўзи танлаган касбига меҳр қўйган бўлиши л озим.

Ўз ишининг устаси бўлган инсонлар халқ орасида эъзозга эришади. Чунки кундалик ҳаётда кўп ишимиз тушадиган саргарош сочларимизни тартибга келтирса, шифокор бетоблигимизда ёрдам беради, сантехник уйимиздаги носозликларни бартараф этиб кўнглимизни ёритса, деҳқонларимиз дасгурхонимизга турли нозу неъматлар етказиб беради.

3-машқ. Бошқотирмани ечиш. Берилган сўзларни ўзига мое катакчаларга жойлаштиринг.

Учувчи
Шифокор
Фаррош
Кулол
Кутубхоначи
ДАН ходими

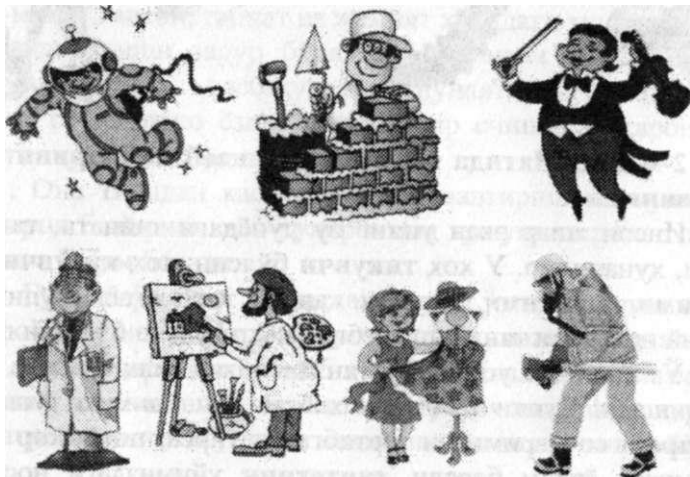
4-машқ. Нуқталар ўрнига *-ув*, *-чи*, *-ош* қўшимчаларидан бирини қўйиб касб номларини топинг.

Уч.-чи, ҳайкалтар..., гул..., тўқ...чи, , бўёқ..., наққ..., сувок..., қур...чи, сартар..., ўқит...чи, фарр....

5-машқ. Касб номларидаги унли ҳарфларни топиб ажратиб ёзинг.

Савдогар, шифокор, ўқитувчи, хайдовчи, сотувчи, дурадгор.

6-машқ. Куйидаги қандай касбларнинг расмлари берилган. Уларни топинг ва бўгинларга ажратиб ёзинг.

ЭСЛАТМА! Ушбу топшириқлардан даре ва дарсдан ташқари машғулотлар жараёнларида фойдаланиша фойдадан холи бўлмайди.

ДАРСДАН ТАШҚАРИ МАШҒУЛОТЛАРДА БОШЛАНҒИЧ (ИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ КАСБ-ҲУНАРГА ЙУНАЛТИРИШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОНДАЛАНИШ

Фан-техниканинг жадал ривожланиши мустақил мамлакатимизда саноат ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг қиёфасини тубдан ўзгартириб юбормокда. Ҳозирги замон ишлаб чиқаришидаги қўпгина касблар фақат маълумотли кишиларнигина эмас, балки юксак ривожланган, ижодий қобилиятга эга касб эгаларини ҳам жалб қилишни талаб қилмокда.

Бошланғич синф ўқувчиларига таълим ва тарбия беришнинг мураккаб вазифаларини ҳал этиш ўқитувчининг гоёвий эътиқоди, касб маҳорати, санъати, истеъдоди, ижодий фаолияти ва маданиятига ҳал қилувчи даражада богликдир.

Дарсдан ташқари машғулотлар даре жараёнида олинган тушунчаларни мустаҳкамлашга қаратилади. Дарсдан ташқари машғулотларда, тўғарақларни ташкил этишда ўқувчиларни касб-ҳунарга йуналтириш масалалари эътиборга олинади.

Бошланғич синф ўқувчиларида дарсдан ташқари машғулотлар ёрдамида касб-ҳунарга йуналтириш қуйидагича шакллантирилади:

- дарсдан ташқари машғулотларни уюштириш;
- дарсдан ташқари машғулотларнинг самарали шакллари ва услубларидан унумли фойдаланиш;
- дарсдан ташқари машғулотларни уюштиришда ўқувчиларнинг ёши ва қизиқишларини эътиборга олиш;
- дарсдан ташқари машғулотларни ташкил этишда ахборот технологияларини амалга оширишнинг восита ва жамгармаларини яратиш қабилар.

Ҳар қандай дарсдан ташқари машғулот маълум бир мақсад асосида ташкил этилади ва ўтказилади. Маълумки, дарсдан ташқари машғулотлар таъсирчан эркин мавзуда олиб борилади. Дарсдан ташқари машғулотларнинг халқ оғзаки ижоди ва касбий кадриятлар негизиде яратилиши мақсадга мувофиқдир.

Бошлангич синф ўқувчисининг дарсдан ташқари Машулотларда иштирок этиши ва унинг даре жараёнида ўзлаштирган касб-хунарга йуналтириш кўникмаларини амалда қўллаши натижасида унда ўз-ўзини касб-хунарга йуналтириш шаклланади.

Дарсдан ташқари машгулотларнинг шакл ва услублари куйидаги 1.1-расмда келтирилган.

Дарсдан ташқари машгулотларнинг шакллари

Тарбиявий соат	Маъруза	Раем	Саёҳат	Тўғарак
----------------	---------	------	--------	---------

Услублар

Хикоя килиш	Баён ёздириш	Огзаки, ёзма савол ва жавоблар	Ўйинлар	Кузатиш	Курсатмалари ва техник воситалар	Таништириш	Сухбат	Мустақил фикрлаш
-------------	--------------	--------------------------------	---------	---------	----------------------------------	------------	--------	------------------

Дарсдан ташқари машгулотлардан намуналар келтираемиз.

Тўғаракнинг ҳар бири учун ўз мақсад ва режалари тузилади. Биринчи гуруҳ ўқувчилари билан мактаб дастуридан ташқаридаги саволлар кўрилиб мураккаброқ касбга оид масалалар ечилади. Тўғарак машгулотида ўқувчиларнинг ўзлари маърузалар (маълумотлар), қизиқарли саволларга диққат қаратишади. 3-4-синф ўқувчилари учун тўғарак машгулотини 2.1-жадвалда тавсия қилаемиз.

2.1-жадвал

«Касблар алифбоси» тўғарагининг дастури (III-IV синф)

Т/р	Мавзулар	Назарий машгулотлар (соат)	Амалий машгулотлар (соат)	Жами (соат)
1.	Кириш.	2		2
2.	Касблар олами.	2		2
3.	Шифокор	2	2	4
4.	Ўқитувчи	2	2	4
5.	Дехдон.	2	2	4
6.	Хайдовчи	2	2	4
7.	Боғбон	2	2	4
8.	Сартарош	2	2	4
9.	Савдогар	2	2	4
10.	Милиционер	2	2	4
11.	Гулчи	2	2	4
12.	Учувчи	2	2	4
	Жами	24	20	44

Дарсдан ташқари машгулотлар орасида маърузаларни ташкил этиш ғоятда муҳим ҳисобланади.

Танланган мавзуларга оид маърузалардаги принципал қизиқишга эга бўлган, мактаб дастуридан четга чиқувчи, у ёки бу касб-хунарга йуналтириш тушунчалари ёки иловалар, айрим саволларни чуқурроқ ёритиб беради. Маърузага тайёргарлик жараёни давомида ўқувчилар ўз эҳтиёжларига қараб маслаҳат олишлари мумкин. Бундай маърузалар устида ишлаш тартиби куйидагича:

Сухбатлар ўқувчиларни касб-хунарга йуналтириш мақсадида, бирор каебнинг машхур киши лари ҳақида олиб борилиб, бу жараёнда уларнинг касб сирларини қандай даража чғаллаганликлари ва натижалари ҳақида сўз юритилади. Ўқувчиларни қизиқтириш мақсадида олиб бориладиган сухбат мавзуси қахрамонларнинг ўзларидан таклиф олиниб, шунга кўра маълумотлар берилса, янада самарали натижага эриши-

лади. Мазкур суҳбатлар 3-4-синф ўқувчилари учун режалаштирилади.

Тарбиявий соат. Бошлангич синф ўқувчиларида "Ким бўлсам экан?", "Мен танлаган касб", "Меҳнатнинг роҳати" каби ўқувчиларни меҳнат ва касб-хунарга йуналтириш мазмунидаги мавзуларда тарбиявий соат ўтказилади. 1-2-синф ўқувчилари учун мазкур мавзулар асосида расмлар чизилади ёки турли тарқатма материал учун тайёрланган касб номлари ва эгалари акс этган расмлардан фойдаланилади. 3-4-синф ўқувчилари томонидан раем билан биргаликда ўзлари қизиққан касблар ҳақида ҳикоя қилиб берилади.

Саёҳат. Бошлангич синф ўқувчиларини мактаб биносида ишлаётган касб эгаларининг хоналари билан таништириш мақсадида саёҳатлар (1-синф ўқувчилари билан) уюштирилади. 2-4-синф ўқувчилари эса табиат кўйнига, касалхонага, сартарошхонага, дўконга олиб борилади. Мазкур саёҳатларда олинган таассуротлар 1-2-синф ўқувчилари раем асосида, 3-4-синф ўқувчилари раем ҳамда ҳикоя асосида тасаввур этилади.

ДАРС ВА ДАРСДАН ТАШҚАРИ МАШҒУЛОТЛАРДА Фойдаланиш учун инновацион технологияларга асосланган топшириқлардан намуналар

Бошлангич синфларда даре ва дарсдан ташқари машғулотларнинг турли хил ўйин ва мусобақалаш шаклида ўтиши самарали натижа беради.

УИИН - ижодийлиги билан ажралиб турадиган ўзига хос усулдир. У мумкин қадар бой, фаол характер - "ижод майдони" га эга бўлади. Уйинларда ҳиссий кўтаринкилик бўлиб, у ўзаро кураш, мусобақалаш, рақобат шаклида намоён бўлади. Уйинлардан фойдаланиш тушунчалар, мавзу, ва ҳатто ўқув предметларини ўзлаштиришда ўқитишнинг самарали методи ва мустақил технологияси сифатида фойдаланилади. Уйинларнинг тарбиявий мақсади мустақиллик, иродани тарбиялаш, муайян ёндашувлар, нуқтаи назарлар, жамоага киришиб кета

олиши, коммуникативликни тарбиялашга қаратилган бўлади. [7;87-Б]

Масалан: табиатшунослик дарсларида фойдаланиш учун:

"БОҒБОН" ўйини

Шарти: мевали карточкаларнинг орқа томонига турли хил касб-хунарга йуналтириш мазмунидаги саволлар, топшириқларни ёзиб, меваларни синф хонасидаги дарахт макети ёки доскага илиб чиқамиз. Синф ўқувчиларини икки гуруҳга бўлиб, гуруҳ ўқувчиларини боғда мева теришга таклиф қиламиз.

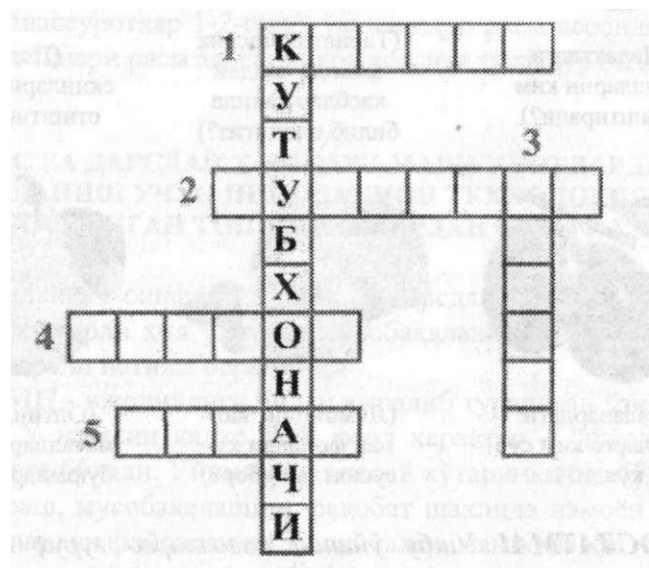
ЭСЛАТМЛ! Ушбу ўйинда саволларга гуруҳ аъзолари келишган ҳолда жавоб беради. Ўйин давомида бир вақтда бир печа ўқувчини баҳолаш имкониятини мавжуд. Уйин тугагач ўқувчилардан саволлар ҳақидаги фикрларини: Сизга қандай мевалар ёқди? Қайси мева ҳали яхши пишмабди? Сиз яна

цандай меваларни ейшини хоҳлайсиз? каби қишқарли саволлар бериб билиб олишимиз мумкин.

Бундан ташқари яна бир қанча ўйинларни ташкил қилиш мумкин. Масалан: "Билимдон қатор" ўйини бунда, синфни 3 гуруҳга бўлиб, гуруҳларга бир хил топшириқ бериледи ва белгиланган вақт тугагач, натижалар текширилади. Ёки, "Қим топқир" ўйини, бу ўйинда ҳар бир ўқувчига алоҳида топшириқ берилиб, ҳар бир жавобга алоҳида изоҳ сўралади. Шунда ўқувчининг белгиланган жавоби узоқ вақт ёдида сақланиб қолади. Бу ўйинларнинг аҳамиятли жиҳати топшириқлар қизиқарли рангли суратлар ёки шаклли бошқотирмалар тарзида бўлади.

Мазкур топшириқлар ўрнида фойдаланиш учун касб-хунарга йўналтириш мазмунидаги кроссворд, ребуслардан мисоллар келтирамиз:

КРОССВОРДЛАР:

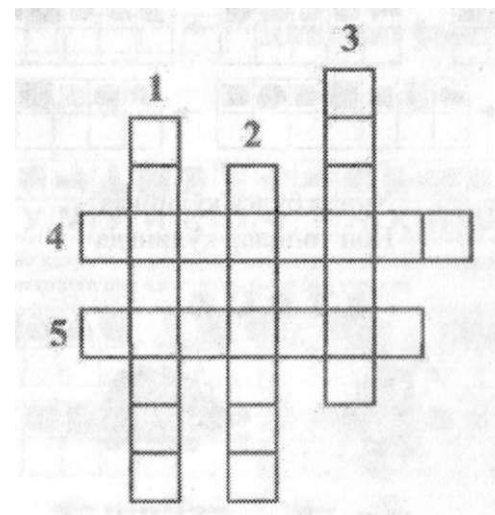

1. Қабулхонада ўтиради. Компьютерда матнларни ёзади.
2. Тахтадан турли буюмлар ясайди.
3. Гулларни ўстириб, парваришлайди.

4. Расмлар, портретлар чизади.

5. Турли хил шириндан-ширин таомлар пиширади.

Жавоби: 1-котиба, 2-дурадгор, 3-гулчи, 4- рассом, 5- ошпаз.

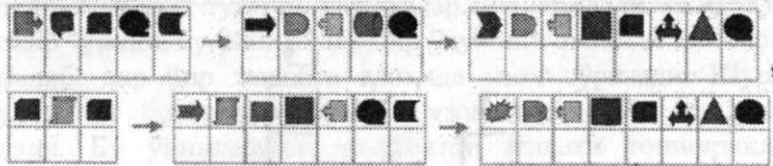

1. Ўқувчиларга таълим-тарбия берадиган устоз.
2. Бозор ва дўконларда савдо қилувчи ходим.
3. Қурилиш биноларини сувайдиган инсон.
4. Сихат-саломатлигимизни назорат қилиб, даволайди.
5. Ҳар хил иплардан кийимлар тўқийди.

Жавоби: 1-ўқитувчи, 2-сотувчи, 3-сувоқчи, 4-шифокор, 5-тўқувчи.

Шаклларга мос келувчи ҳарфларни катакларга жойлаштирасангиз
меҳнатга оид халқ мақоли келиб чиқади

Жавоби: Хунар бўлса қўлингда
Нон топилар қўлингда

REBUS

Rebusni yeching

Жавоби: Дурадгор

REBUS

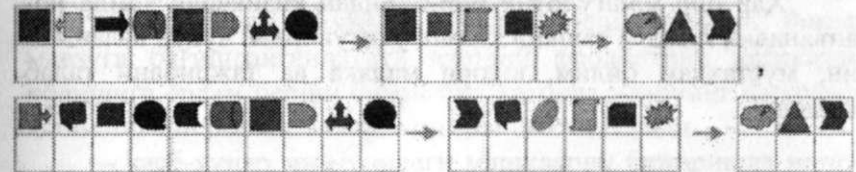

1..... → ..3. → 1... →
Rebusni yeching

Жавоби: Кулол

Шаклларга мос келувчи ҳарфларни катакларга жойлаштирасангиз
меҳнатга оид халқ мақоли келиб чиқади

Жавоби: Илмсизга ишонч йўқ,
Хунарсизга қувонч йўқ.

REBUS

Rebusni yeching

Жавоби: Учувчи

Бошланғич синф ўқувчиларига кроссвордлар ва турли тарбиявий ва таълимий аҳамиятга эга бўлган ребуслардан фойдаланиб ўйинлар ташкил қилинса, ўтилган мавзуларнинг ўзлаштирилганлик даражасини янада аниқроқ бўлишига ёрдам беради. Бундай шаклдаги топшириқларни умумлаштирувчи дарслар ва дарсдан ташқари машғулотлардан турли қизиқарли ўйинлар шаклида фойдаланиш мумкин.

Ўқувчилар билан олиб бориладиган машғулотлар жараёнида мазкур топшириқ турларидан фойдаланилганда, ўқитувчидан топшириқнинг асосий шакли кўргазмали қурол сифатида ҳар бир ўқувчига тарқатиш ёки синф тахтасида акс эттиришни талаб этади. Ўйинлардан барча дарсларда тегишли дарснинг мазмунига мослаштириб фойдаланса бўлади.

Ҳар бир машғулотни бир-биридан қизиқарли ҳамда ноанъанавий шаклда ташкил қилиш ўқитувчидан чуқур изланишни, мустаҳкам билим, юқори малака ва тажрибани талаб қилади.

ХУЛОСА

Илмий тадқиқот жараёни куйидаги хулосаларга олиб келди:

- бошланғич синф ўқувчиларини касб-хунарга йўналтириш мақсадида дарсларни ташкил этиш ўз самарасини беради.

- мазкур дарсларни тизимли олиб бориш ва ўқув жараёнида ўқувчиларнинг ўқув-билиш ролини ошириш, шунингдек, уларни касб-хунарга йўналтириш кўникмалари сифатини сезиларли даражада оширишга ёрдам беради.

- ушбу тадқиқот иши назарий муаммоларни амалий фаолият, шунингдек, бошланғич синф ўқувчиларини касб-хунарга йўналтириш кўникмаларини шакллантиришнинг услубий асослари билан узвий боғлайди.

- касб-хунарга йўналтириш мазмунидаги топшириқларнинг бажарилиши назорати, ўқувчи билимларининг бирор мавзуга бағишланганлигига ижодий фаолиятини ҳаракатда қолишига ёрдам бериш билан бир қаторда уларнинг фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга ҳам имкон беради.

- касб-хунар мазмунидаги машқларни бажаришда инновацией технологиялар ва интерфаол услублардан фойдаланиб, ўқувчи ўқув-ижодий фаолиятини фаоллаштириш модели ишлаб чиқилади.

- касб-хунарга йўналтиришга оид ижодий машқларни компьютер технологиясидан фойдаланиб бажариш жараёнида ўқувчи касбий фаолиятини фаоллаштириш имкониятлари аниқланди.

Ф О Й Д А Л А Н И Л Г А Н А Д А Б И Ё Т Л А Р
Р Ё Й Х А Т И

1. Каримов И.А. Баркамол авлод - Ўзбекистон тараккиётининг пойдевори. - Т.: Шарқ, 1997. - 64 б.
2. Каримов И.А. Баркамол авлод орзуси. - Т.: Шарқ, 1999.-184 б.
3. Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. - Т.: Маънавият, 2008. - 176 б.
4. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. - Т.: Ўзбекистон, 1997. - 63 б.
5. Абдуллаева Қ., Аликулова Х., Раҳмонбекова С. Одобнома. 2-синф учун дарслик. - Т.: Ўзбекистон, 2010. - 80 б.
6. Абдуллаева Қ., Юсупов М., Маҳмудова М., Раҳмонбекова С. Ўқиш китоби. 2-синф учун дарслик. - Т.: Ўқитувчи, 2010. - 192 б.
7. Азизхўжаева Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. - Т.: Низомий номидаги ТДПУ-2003.-116 б
8. Баратов П., Ғофуров А., Тошмухамедов А. Табиатшунослик. -Т.:Чўлпон, 2006. -2006.
9. Баҳромов А. Табиатшунослик. 3-синф учун дарслик. - Т.: Чўлпон, 2010.-120 б.
10. Бикбаева Н., Янгабаева Е. Математика. 2-синф учун дарслик. - Т.: Ўқитувчи, 2010. - 208 б.
11. Бикбаева Н., Янгабаева Е. Математика. 3-синф учун дарслик. - Т.: Ўқитувчи, 2010. - 208 б.
12. Бикбаева Н., Янгабаева Е. Математика. 4-синф учун дарслик. - Т.: Ўқитувчи, 2003. - 207 б.
13. Григорянц А. Г., Вельская Е. М., Мирзаахматова Ш. М. Табиатшунослик. 4-синф учун дарслик. - Т.: Чўлпон, 2003. - 112 б.
14. Григорянц А. Г. Атрофимиздаги олам. 1-синф учун дарслик. - Т.: Чўлпон, 2010. - 56 б.
15. Жумаев М.Э., Жумаев Э.Э., Адилханова Н.А. Математика ўқитиш методикаси. Ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув муассасалари учун ўқув қўлланма. - Т.: Илм-Зиё, 2003. - 231 б.
16. Комилова Т.О. Мактабгача ёшдаги (5-6 ёш) болаларга экологик тарбия беришда халқ топишмоқдаридан фойдаланишнинг педагогик имкониятлари. Пед.фан.ном.дис. ... автореф. - Т.: 2005. - 22 б.
17. Мавлонова Р.А., Раҳмонқулов Н.Х. Бошлангич таълимнинг интеграциялашган педагогикаси. - Т.: 2006. - 99 б.

18. Матчонов С, Шожалилов А., Ғуломова Х., Сариев Ш., Долимов З. Ўқиш китоби. 4-синф учун дарслик. - Т.: Янгийўл полиграф сервис, 2009. - 272 б.

19. Мирзаев Т, Мусакулов А, Саримсоқов Б., Ўзбек халқ мақоллари. - Т.: Шарқ 2005, - 257 б. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ва ўқув дастури. Бошлангич таълим // Таълим тараккиёти. 7-махсус сон. - Т.: Шарқ, 1999. - 480 б.

20. Эргашев Ш, Нуриддинов Қ, Алимходжаева С, Турдиева К, Хайдаров Ф, Санакулов Х., Касблар алифбоси.1-4 синфлар учун ўқув қўлланма. - Т.: "Юрист-медиа маркази"-108 б.

21. Эрназаров Ғ. Бошлангич синфларда она тилини ўқитиш услубиёти. - Т.: Илм-Зиё, 2005. - 136 б.

22. Ғаффорова Т., Шодмонов Э., Эштурдиева Г. Ўқиш китоби. 1-синф учун дарслик. - Т.: Шарқ, 2010. - 128 б.

23. Гаффорова Т., Шодмонов Э., Ғуломова Х. Она тили. 1-синф учун дарслик. - Т.: Шарқ, 2010. - 112 б.

24. Ғуломова Р., Мирзаахматова Ш. Атрофимизда и олам. 2-синф учун дарслик. - Т.: Чўлпон, 2010. - 96 б.

25. Қосимова К., Фузаилов С, Неъматова А. Она тили. 2-синф учун дарслик. — Т.: Чўлпон, 2010. — 128 б.

26. Қўчқоров А., Сарикова Ш., Усмонова Р., Раҳмонов У. Математика. 4-синф учун дарслик. - Т.: Янгийўл полиграф сервис, 2009.-208 б.

27. Ҳасанбоева О., Неъматова А., Туропова М. Одобнома. 3-синф учун дарслик. 4-нашри. - Т.: Ўзбекистон, 2010. - 112 б.

28. Ҳасанбоева О., Неъматова А., Султонмурод Олим. Одобнома. 4-синф учун дарслик. — Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2009. - 96 б.

29. Ҳасанбоева О. Одобнома. 1-синф учун дарслик. - Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2010. - 64 б.

30. Ҳошимов К. Куни узайтирилган гуруҳларда таълим-тарбия назарияси ва методикаси. - Т.: Шарқ, 2007. - 272 б.

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3
Даре жараёнида бошланғич синф ўқувчиларини касб-хунарга йўналтиришда инновацион технологиялардан фойдаланиш.....	5
Эртақлар яхшиликка етаклар.....	12
Касб-хунарга оид шеърий парчалар.....	22
Касбларидан фахр топган қахрамонлар.....	24
Дарсдан ташқари машғулотларда бошланғич синф ўқувчиларини касб-хунарга йўналтириш кўникмаларини шакллантиришда инновацион технологиялардан фойдаланиш.....	41
Дарс ва дарсдан ташқари машғулотларда фойдаланиш учун инновацион технологияларга асосланган топшириклардан намуналар.....	44
Хулоса.....	51
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	52

Қайдучун

Н.Х.ХАФИЗОВА

**БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ КАСБ-
ХУНАРГА ЙЎНАЛТИРИШНИНГ УСЛУБИЙ
АСОСЛАРИ**

"Сано-стандарт " - Тошкент, 2011

Нашр учун масъул М.Умирова

Мухаррир А.Тилавов

Техник мухаррир И.Зохидова

Компьютерда тайёрловчи М.Қосимова

Наш.лиц. № АІ 177, 03.01.2011. Босишга 24.05.2011-йилда
рухсат этилди. Бичими: 60x84 У_к, Офсет босма. 3,5 б/т.
Адади: 300. Баҳоси шартнома асосида

«Сано-стандарт» нашриёти, 100190, Тошкент шаҳри,
Юнусобод-9, 13-54. Тел. (+99871) 228-07-96

"Сано-стандарт" МЧЖ босмахонасида босилди. Тошкент шаҳри,
Широк кўчаси, 100 уй. Буюртма раками №601.
E-mail: sano-standart@mail.ru